

Govor *Bit će ti na čast (Erit tibi gloria)* Ivana Stojkovića* (1390/1395 – 1443)

DORA IVANIŠEVIĆ

Central European University

Beč, Republika Austrija / Vienna, Republic of Austria

ivanisevicd@ceu.edu

UDK 1-05Stojković, I.

1(091)(497.5)ⁿ13/15"

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received: 15. 4. 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 4. 6. 2024.

[https://doi.org/10.52685/pihfb.50.1\(99\).8](https://doi.org/10.52685/pihfb.50.1(99).8)

Sažetak

Ivan Stojković (*Iohannes Stoyci de Ragusio*; Dubrovnik, 1390/1395 – Lausanne, 1443), dominikanac, crkveni političar, teolog, govornik i bibliofil, sastavio je i po svoj prilici održao svoj latinski govor u stručnoj literaturi poznat po početnim riječima *Erit tibi gloria (Bit će ti na čast)* 18. listopada 1424. godine u rodnome Dubrovniku. Autograf govora čuva se u bazelskoj Sveučilišnoj knjižnici (Universitätsbibliothek Basel) pod signaturom A VI 35; govor obaseže folije 224r–235r s između 44 i 52 retka po foliji, ispisanih rukopisom koji se približava mlađoj kurzivnoj gotici (tzv. *Gothica cursiva currens* ili *cursiva recentior*). Ovdje se donosi prvo cjelovito latinsko izdanje i hrvatski prijevod govora u kojem se Stojković prije svega zahvaljuje Dubrovniku na novčanoj potpori za studije u inozemstvu i izriče svoju pohvalu mudrosti i književnoj naobrazbi.

Ključne riječi: Ivan Stojković / Iohannes Stoyci de Ragusio, *Erit tibi gloria / Bit će ti na čast*, latinsko govorništvo 15. stoljeća, zahvalni govor, pohvala mudrosti, Dubrovnik

Opis kodeksa i autografa *Erit tibi gloria*

Ovdje se donosi prvo, cjelovito latinsko izdanje i hrvatski prijevod govora Ivana Stojkovića u stručnoj literaturi poznatog po početnim riječima *Erit tibi*

* Ovaj tekst rezultat je istraživanja provedenih u okviru internog znanstvenoistraživačkog projekta Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku FFOS-003 »Govor *Erit tibi gloria* (1424) Ivana Stojkovića: miljokaz hrvatske filozofske tradicije i prvi pokušaj uspostave učilišta u Dubrovniku«.

gloria odnosno *Bit će ti na čast* preuzetima iz 14. poglavlja Lukina evanđelja.¹ Prvu transkripciju govora napravila je Antica-Nada Čepulić 2013. godine prema digitalnoj reprodukciji autografa; tu sam transkripciju korigirala također prema digitalnoj reprodukciji autografa i na temelju nje pripremila ovo latinsko izdanje. Hrvatski prijevod prošao je redakciju filozofskih termina Demiana Pape.²

Stojkovićeve kodeks s autografom govora *Erit tibi gloria* čuva se u bazelskoj Sveučilišnoj knjižnici (Basel Universitätsbibliothek) pod signaturom A VI 35 – Stojković je, naime, svoju bogatu knjižnicu oporučno ostavio bazelskim dominikancima čija je pak knjižnica potom prešla u Sveučilišnu.³ Kodeks je papirni, dimenzija 22 x 14–15 cm, i obaseže folije a–b i 331 paginiranu foliju. Folije a–b sadrže kazalo (*conspectus*) ispisan rukom knjižničara, po svojoj prilici dominikanskog samostana kojem je Stojković zavještao svoju knjižnicu. Kodeks sadrži 25 Stojkovićeve govora, mahom autografa, sastavljenih u razdoblju od 1420. do 1430., i prema Stojkovićevoj vlastoručnoj napomeni na foliji 284v služio je kao bilježnica za skice govora: »moji razni govori koji se prvo trebaju ispraviti pa prepisati« (»diversi sermones mei rescribendi sed prius corrigendi«). To objašnjava činjenicu da folijacija i kronologija govora nisu podudarne te je, čini se, govore dijelom ispisivao na za to nasumice odabrane prazne folije.⁴

Prema kataloškom opisu, govor *Erit tibi gloria* obaseže folije 223r–236r: na foliji 223r nalazi se naslov ispisan rukom knjižničara, *Collacio pro gratiarum accione post reditum de Parisius et pro laude sapientie facta in Ragusio* odnosno *Govor održan u Dubrovniku u zahvalu nakon povratka iz Pariza i u pohvalu mudrosti*, kojim točno sažima dvije glavne teme Stojkovićeve govora; knjižničar je naslov ponovio u kazalu na foliji a^v. Osim naslova, folija 223r je

¹ Franjo Šanjek je donio prijepis i hrvatski prijevod otprilike jednog ulomka govora u svojim dvjema publikacijama. Franjo Šanjek i Ivica Tomljenović, »Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj«, *Croatica Christiana periodica* 10/17 (1986), pp. 48–73, na pp. 56–57, i bilj. 20 na p. 57; Šanjek, »Ivan Stojković i počeci humanizma u Hrvata«, *Dani hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 16/1 (1990), pp. 272–285, na p. 275 i bilj. 14. i 15. na p. 284.

² Od srca zahvaljujem Pavelu Gregoriću s Instituta za filozofiju – Zagreb te Ireni Bratičević i Vladi Rezaru s Odsjeka za klasičnu filologiju zagrebačkog Filozofskog fakulteta koji su mi svojim filozofskim i filološkim znanjem pomogli razumjeti i riješiti par mjesta u tekstu.

³ Za tekst oporuke vidi: K. Escher, »Das Testament des Kardinals Johannes de Ragusio«, *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde* XVI (1917), pp. 208–210. Članak je dostupan na mrežnoj poveznici <https://www.e-periodica.ch/digbib/volumes?UID=bzg-002>, (pristupljeno 14. travnja 2024).

⁴ Podaci o kodeksu preuzeti su iz kataloškog opisa kodeksa koji je sastavio knjižničar Martin Steinmann i koji je dostupan u digitaliziranom obliku na mrežnoj poveznici https://basel.swisscovery.org/discovery/fulldisplay?docid=alma9972438993105504&context=L&vid=41S_LSP_UBS:live&lang=en&search_scope=UBS&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=UBS&query=any,contains,ioannes%20de%20ragusio&offset=0, (pristupljeno 14. travnja 2024).

prazna. Stojkovićev govor započinje na foliji 224r: sam ga Stojković nije naslovio, već ga započinje invokacijom »U ime Krista, amen.« (»In Christi nomine, amen.«) i podacima o dataciji i mjestu, naime, »1424. godine u Dubrovniku, « (»1424. in Ragusio.«). Tekst se završava na foliji 235r, koja sadrži svega dva retka, a ostatak folije je prazan. Prazna je i folija 235v, no na foliji 236r nalazi se ulomak koji se u kataloškom opisu pridružuje Stojkovićevu govoru. Riječ je, naime, o otprilike prvoj polovici šestog poglavlja prve knjige *Sume protiv pogana* (*Summa contra Gentiles* I.6.1–6; dalje u tekstu: *SCG*) Tome Akvinskog, naslovljenog »Pristajati uz ono što pripada vjeri nije znak lakomisenosti premda je onkraj razuma« (»Quod assentire his quae sunt fidei non est levitatis quamvis supra rationem sint«), u kojem Akvinac nastoji pokazati da je masovni prijelaz na kršćanstvo u 4. stoljeću, kao čin Božje inspiracije i providnosti, najveće čudo od svih. Akvincu to služi kao argument u polemici sa »sektama« oprimjerenima likom Muhameda. Taj se ulomak na foliji 236r sadržajno ne nadovezuje ni na posljednji ulomak glavnine teksta niti na poentu čitave pohvale mudrosti, pa mislim da ga ne treba smatrati sastavnim dijelom govora.

Govor nema eksplicit, kao ni većina govora u kodeksu, i nema formalni zaključak (*conclusio, peroratio*), koji je možda planirao dodati u konačnoj verziji govora, a možda ga je planirao *ex tempore* reći. Unatoč tome, govor je sadržajno priveden samom kraju. Kraj govora počinje najavljuvati na foliji 232r (u ovom izdanju 47. odlomak), rastežući ga pritom na još šest folija (do 59. odlomka u ovom izdanju), a na foliji 234v, de facto posljednjoj, dvaput signalizira kraj retoričkim pitanjima »Što još reći?« (»Quid plura?«).

Govor, dakle, sveukupno obaseže 22 folije (ne uključujući 235r s dva retka), s između 44 i 52 redaka po foliji i s malo više od 11000 riječi. U kataloškom se opisu navodi da je pisan »talijanskom kurzivom«; iako se osobni rukopisi nevoljko daju kategorizirati, može se reći da se Stojkovićev rukopis približava mlađoj kurzivnoj gotici (tzv. *Gothica cursiva currens* ili *cursiva recentior*).⁵

Načela uređivanja latinskog teksta i citatnost

Smjernice za uređivanje novolatinskih tekstova kreću se od standardizacije pravopisa prema općeprihvaćenim konvencijama za klasični latinitet, preko umjereno klasicizirajućih do potpunog poštivanja grafije izvornika.⁶ S obzirom

⁵ Za nomenklaturu gotice vidi: Albert Derolez, »The Nomenclature of Gothic Scripts«, u: Frank Coulson, Robert Babcock (ur.), *The Oxford Handbook of Latin Paleography* (Oxford: OUP, 2020), pp. 301–321, s preporučenom literaturom.

⁶ Primjerice, *The I Tatti Renaissance Library*, serija *Harvard University Pressa*, sustavno klasicizira ortografiju svojih latinskih izdanja. Stručnjaci koji preporučuju uređivačke zahvate u manjem ili većem obimu su: Klaus Sallmann, *Normae orthographicae et orthotypicae Latinae* →

na to da je riječ o autografu čiju sam latinštinu htjela u što većoj mjeri zadržati, uređivačkim sam zahvatima regulirala prije svega interpunkciju. Stojković, naime, u skladu s uvriježenom praksom, segmentira rečenice na retoričke cjeline i to jednom kosom crtom označuje kraće retoričke pauze (*virgula suspensiva*), a dvjema dulju pauzu ili početak novog odlomka (*paraph*).⁷ Primjerice:

»sic namque et apud egiptios / sacerdotes qui primo propter admirari inceperunt philosophari ut tradit aristoteles circha principium prime philosophie / tum philosophie / tum etiam ratione sacerdotii ut eo attentius et comodius / et divinis et philosophiae / vacarent / de communi eis vite necessaria ministrabantur / et habetur genesis 41. capitulo ubi dicitur <...>«

Najveći i najodgovorniji uređivački zadatak bio je segmentirati tekst na odlomke, rečenice i unutarrečenične sintaktičke jedinice slijedeći suvremene interpunkcijske konvencije. Stojković je govor podijelio na dva nejednaka dijela, od kojih prvi obaseže oko četvrtinu teksta, a drugi oko preostale tri četvrtine; tu sam podjelu zadržala i dodatno segmentirala tekst na odlomke, njih 59 sveukupno, koji su naznačeni arapskim brojkama u uglatim zagradama. U tekstu je, također u uglatim zagradama, naznačena i folijacija autografa.

K tome, Stojković uglavnom rabi samo mala slova, pa je bilo nužno regulirati pisanje velikih i malih slova: nova rečenica i citat, ako ga čini cijela rečenica, započinju velikim slovom. Velikim slovom pisana su vlastita imena i pridjevi izvedeni iz njih te naslovi knjiga, koji su k tome pisani kurzivom; uz to, velikim slovom pisane su još i opće imenice »Apostolus« (»Apostol«), »Doctor« (»Naučitelj«) i »Philosophus« (»Filozof«) kad se tim redom odnose na apostola Pavla, Tomu Akvinskog i Aristotela, te »Deus« (»Bog«) i »Dominus« (»Gospodin«) kad se odnose na kršćanskoga Boga.⁸

(Rim: Academia Latinitati fovendae, 1990); Edwin Rabbie, »Editing Neo-Latin Texts«, *Editio* 10 (1996), pp. 25–48; Jozef Ijsewijn, Dirk Sacre, »Critical Editions«, u: Jozef Ijsewijn, Dirk Sacre (ur.), *Companion to Neo-Latin Studies, Part II* (Leuven: Leuven University Press, 1998), pp. 460–476; Luc Deitz, »The Tools of the Trade: A Few Remarks on Editing Renaissance Latin Texts«, *Humanistica Lovaniensia* 54 (2005), pp. 345–358. Tom Deneire, »Editing Neo-Latin Texts: Editorial Principles; Spelling and Punctuation«, u: Philip Ford, Jan Bloemendal, Charles Fantazzi (ur.), *Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World* (Leiden: Brill, 2014), pp. 959–962 predlaže što manje uređivačkih zahvata u novolatinski izvornik. Keith Sidwell, »Editing Neo-Latin Literature«, u: Victoria Moul (ur.), *A Guide to Neo-Latin Literature* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), pp. 394–407 dopušta interpunkcijske zahvate, ali preporuča da se tekst ostavi u svom izvornom pravopisnom obliku, uključujući i naglaske, nazivajući pritom umjereno klasicizirajuće intervencije »kentaustom, zvjeri koja nikad nije postojala« (citat na p. 403).

⁷ Malcolm Beckwith Parkes, *Pause and Effect: An Introduction to the History of Punctuation in the West* (London: Routledge, 1992).

⁸ Za ortografske smjernice vidi: Klaus Sallmann, *Normae orthographicae et orthotypicae Latinae* (Rim: Academia Latinitati fovendae, 1990).

Sve su kratice, kojima tekst obiluje, razriješene; riječi pisane zajedno, tipično prijedložni izrazi, su razdvojene (primjerice, »aioue« postaje »a Ioue«, a »quo aduitam duxero« postaje »quoad uitam duxero«). Izuzev toga, zadržana je Stojkovićeve grafija: diftonzi »ae« i »oe« sustavno su reducirani i pisani, kako su se i izgovarali, slovom »e«. Ostale pravopisne značajke nisu sustavno provođene, pa se geminate ponekad pišu u skladu s klasičnom latinštinom a ponekad se udvojeni suglasnik pojednostavljuje (primjerice, infinitiv perfekta aktivnog javlja se i u obliku »sumpsise«, i s udvojenim suglasnikom »recepisse«; superlativ se javlja i u obliku »divinisimus«, i s udvojenim suglasnikom »gratissimus«). Glasovna skupina »ci« se uglavnom piše »ti« (primjerice, »fatiam, fatiendum, benefatiendum, benefitium, aties«), no iste se riječi pišu i klasičnom grafijom (primjerice, »facit«); sukladno, glagol »allicio« (»privlačiti«) u klasičnoj grafiji javlja se i u obliku »alitiat« i u klasičnom pravopisu »alliceret«. Umeće se empetetsko »p« između »mn« (»solempniis, dampna«); »h« se hiperkorektno dodaje na početku riječi ispred samoglasnika (»habundatissime«) i uz »c« (»chatolice, nichil«); »y« i »i« se zamjenjuju (»ydonee, egiptus, stoycis«). To će reći da Stojkovićeve grafija pokazuje tipične značajke srednjovjekovne latinštine. S obzirom na to da sam odlučila poštovati Stojkovićeve grafiju, u bilješkama ispod latinskog teksta nisam ukazivala na odstupanja od klasične ortografije, osim u nekoliko iznimnih slučajeva kad je riječ bila možda teže prepoznatljiva.

Stojkovićeve argumentacija očekivano se svodi na pozivanje na autoritete (*auctoritates*) kao sastavni dio skolastičke metode argumentacije, i u tom se slučaju precizno referira na autora i djelo. Primjerice,

»Ideo, ut uerbis utar Platonis, agamus et deliberemus cepta vocata, ut mos est, prius diuinitate, atque ut id meis precibus comprehensum maxime quidem sit, ut idem ait, ut ea dicantur a nobis que placeant deo, primum cum diuinisimo theologo, Paryseorum antistite, Ariopagita uidelicet Dyonisio primo capitulo Celestis Yerarchie, Yesum, paternum lumen, inuocemus, quod est, quod uerum est, 'quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum', per quem ad principale lumen, Patrem, accesum habemus.« (odl. 3)

Neke citate – očekivano – pouzdano preuzima posrednim putem iz radnih pomagala koja su ekscerptirala autoritativne citate, a koja su počev od 13. stoljeća nadalje bujala za potrebe argumentacije.⁹ Zasad su utvrđena dva izvora

⁹ Za takve filozofske kompendije vidi: Charles B. Schmitt, *»Auctoritates, Repertorium, Dicta, Sententiae, Flores, Thesaurus, and Axiomata: Latin Aristotelian Florilegia in the Renaissance«*, u: Jürgen Wiesner (ur.), *Aristoteles Werk und Wirkung* (Berlin: de Gruyter, 1987), pp. 515–538; Jacqueline Hamesse, *»Translatio studiorum et instruments de travail philosophiques médiévaux à l'époque scolastique«*, u: Marco Sgarbi (ur.), *Translatio studiorum: Ancient, Medieval and Modern Bearers of Intellectual History* (Leiden: Brill, 2012), pp. 91–105.

Stojkovićevih *auctoritates*: 1. florilegij poznat pod naslovima *Manipulus florum* ili *Flores doctorum* koji je kompilator Toma iz Irske (*fl.* prva polovica 14. st.) pripremio početkom 14. stoljeća u Parizu, i koji je s preko 200 sačuvanih rukopisa bio jedan od najutjecajnijih florilegija kasnog srednjeg vijeka i kasnije;¹⁰ 2. citate, a ponekad i sustavnu argumentaciju, preuzima od Tome Akvinskog (1225 – 1274), prije svega iz njegove *Teološke sume* (*Summa theologiae*; dalje u tekstu: *ST*). Dug velikom Naučitelju Stojkovićeve, dominikanskoga, reda i pariškome profesoru je očekivan, i potvrđen je i u Stojkovićevu *Traktatu o Crkvi* (*Tractatus de Ecclesia*).¹¹ Dva će primjera dostajati da se pokaže kojim se radnim pomagalima Stojković služio u sastavljanju svojeg govora.

PRIMJER 1:

Toma iz Irske je u velikoj mjeri redigirao svoje primarne i sekundarne izvore, parafrazirajući ih, umećući ili izostavljajući pojedine riječi ili grupe riječi, ili pak kompilirajući više odlomaka različitih djela istog autora ili kompilirajući različite autore, pa se citati iz njegova florilegija u velikoj mjeri razlikuju od citata izvornika na koji se poziva.

STOJKOVIĆ (odl. 36): »*Post naufragium enim etiam maria temptantur: nam cuius rei euentus incertus est, id, ut aliquando procedat, sepe temptandum est.*«

MANIPULUS FLORUM (s. v. *Beneficiencia siue beneficium*, o): »*Post naufragium maria temptantur; nam cuius rei euentus incertus est, id ut aliquando procedat sepe temptandum est.*«¹²

SENEKA (*Ep.* 10.81.2): »*Post naufragium maria temptantur; feneratorum non fugat a foro coctor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid*

¹⁰ Richard H. Rouse, Mary A. Rouse (ur.), *Preachers, Florilegia and Sermons: Studies on the 'Manipulus florum' of Thomas of Ireland* (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1979); Jacqueline Hamesse, María-José Muñoz Jiménez, Chris L. Nighman (ur.), *New Perspectives on Thomas of Ireland's Manipulus florum / Nouvelles perspectives sur le »Manipulus florum« de Thomas d'Irlande* (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2019). Upućujem i na odličan projekt *The Electronic Manipulus florum Project* dostupan na mrežnoj poveznici <https://manipulus-project.wlu.ca/index.html>, (pristupljeno 14. travnja 2024), koji mi je pomogao u identificiranju primarnih izvora Stojkovićevih citata.

¹¹ Relja Seferović, »The Concept of Authorities in the Treatise *Tractatus de Ecclesia* by Ivan Stojković« *Dubrovnik Annals* 9 (2005), pp. 7–36.

¹² <https://manipulus-project.wlu.ca/MFedition/Beneficiencia/page2.html>, (pristupljeno 15. travnja 2024); grafija i interpunkcija izdanja sačuvane.

offendit. Te vero benigniorem haec ipsa res faciat; nam cuius rei eventus incertus est, id ut aliquando procedat saepe temptandum est.«¹³

PRIMJER 2:

Ovdje Stojković vjerno prati Akvinčevu argumentaciju (ST II–II, Q. 106, Art. 3) preuzimajući redom citat iz *Prve poslanice Solunjanima* sv. Pavla, zatim Akvinčevu rečenicu, i naposljetku njegov citat iz Dionizijeva djela *O božanskim imenima* (*De diuinis nominibus*), pri čemu Stojković sve do »secundum utriusque modum« tretira kao Dionizijev citat, iako se on završava zaključno s riječima »tamquam omnium causa«, a »semper enim <...> secundum utriusque modum« Akvinčevo je objašnjenje. Sinonimni izrazi poput »palam est« u Stojkovića i »manifestum est« (»jasno je, bjelodano je«) u kritičkom izdanju Akvinčeve *Teološke sume* treba pripisati varijacijama u rukopisima.

STOJKOVIĆ (odl. 20): »Ad quam etiam et in presenti exercendam incessanter et liberaliter peragendam in omnibus et erga omnes nos sacer hortatur Apostolus (*Prima ad Thesalonicenses*, ultimo), *in omnibus gratias agite*, et hoc quidem primo ratione debiti. Quia ut Doctor (*Summa theologiae*, secunda pars secundae partis, quaestione 106.) ait, *omnis efectus ad suam naturaliter conuertitur causam*. Sic et diuinus inquit Dyonisius primo capitulo *De diuinis nominibus* quod *Deus omnia in se conuertit tamquam omnium causa; semper enim oportet efectum ad finem ordinari agentis. Palam autem est quod, in quantum huius, benefactor est beneficiati causa. Ideoque naturalis ordo exigit et requirit, ut is, qui beneficium suscipit, per recompensationem gratiarum ad suum benefactorem conuertatur secundum utriusque modum.*«

TOMAAKVINSKI (ST II–II, Q. 106, Art. 3): »Sed contra est quod dicitur I *ad Thess.* ult., *in omnibus gratias agite*. Respondeo dicendum quod omnis effectus naturaliter ad suam causam conuertitur. Unde Dionysius dicit, I cap. *de Div. Nom.*, quod *Deus omnia in se conuertit, tamquam omnium causa*, semper enim oportet quod effectus ordinetur ad finem agentis. Manifestum est autem quod benefactor, in quantum huiusmodi, est causa beneficiati. Et ideo naturalis ordo requirit ut ille qui suscipit beneficium, per gratiarum recompensationem conuertatur ad benefactorem, secundum modum utriusque.«¹⁴

¹³ L. *Annaei Senecae ad Lucilium epistulae morales*, Tomus 1, Libri 1–13, Oxford Classical Texts, L. D. Reynolds (ur.) (Oxford: OUP, 1965), p. 264; grafija i interpunkcija izdanja sačuvane.

¹⁴ *Sancti Thomae Aquinatis, doctoris angelici, opera omnia, iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, Tomus nonus, Secunda secundae Summae theologiae a quaestione LVII ad quaestionem CXXII* (Rim: Commissio Leonina, 1897), p. 400 (dalje u radu: izdanje *Leonina*).

K tome, jedan dio referencija otpada na implicitne intertekstualne strategije kojima aludira na svoj stilski uzor i kojima oblikuje svoj stilski izričaj. Implicitne aluzije su raznovrsne, no Ciceron je jedini sustavno referentni autor, i to njegovi govori: *Za Manilijev zakon* ili *O Pompejevu zapovjedništvu* (*Pro lege Manilia, De imperio Gnaei Pompei*), *Za Marcela* (*Pro Marcello*), *Četiri govora protiv Katiline* (*In Catilinam orationes IV*).¹⁵ Jedan primjer će dostajati:

STOJKOVIĆ (odl. 12): »Vidi namque, patres conscripti, et uideo in me omnium uestrum ora atque oculos et fuisse conuersos et esse atque quadam auiditate, ut ita dixerim, feminea solicite intentos.«

CICERON (*Cat.* 4.1): »Video, patres conscripti, in me omnium uestrum ora atque oculos esse conuersos <...>.«¹⁶

O stilu i prijevodu

Na prijelazu iz 14. u 15. stoljeća i u prvoj polovici 15. stoljeća, dvije su retoričke tradicije bile u optoku: s jedne strane srednjovjekovna koja je obuhvaćala priručnike za sastavljanje javnih pisama (*ars dictaminis*) sa svojim dvjema sestrijskim *artes*, naime, priručnicima za sastavljanje propovijedi (*ars praedicandi*) i za sastavljanje sekularnih govora (*ars arengandi*). K tome, u tom su razdoblju talijanski humanisti pokazali interes za antičku govorničku teoriju i praksu i sami ju oživjeli sastavljajući klasicizirajuće epideiktiske govore, i to klasicizirajuće s obzirom na formu, građu i stil, pri čemu je Ciceron bio prvi antički autor čiji je stil u govorima postao uzorom za sastavljanje proze.¹⁷

¹⁵ Ronald Witt je svojoj studiji *'In the Footsteps of the Ancients'* pokazao da je nakon 1400. Ciceron postao prvi antički autor čija su djela smatrana stilističkim uzorom za pisanje proze, i da je pojava prvog ciceronijanzma, kako ga on naziva, usko povezana s obnovljenim interesom za antičku govorničku teoriju i praksu. Za klasicizirajuću formu i stil govora iz prve polovice 15. stoljeća vidi: Ronald Witt, *'In the Footsteps of the Ancients': The Origins of Humanism from Lovato to Bruni* (Leiden: Brill, 2001), naročito of 8. do 11. poglavlja; Clémence Revest, »Naisance du cicéronianisme et émergence de l'humanisme comme culture dominante: réflexions pour une histoire de la rhétorique humaniste comme pratique sociale«, *Mélanges de l'École française de Rome - Moyen Âge* 125/1 (2013), pp. 219–257.

¹⁶ M. Tullius Cicero, *Scripta quae manserunt omnia*, fasc. 17, *Orationes in L. Catilinam quattuor*, Bibliotheca Teubneriana, Tadeusz Maslowski (ur.) (Leipzig: K. G. Saur, 2003), p. 77; grafija i interpunkcija izdanja sačuvane.

¹⁷ Literatura je obimna i ovdje navodim nekoliko studija koje su formiranje humanističkog pokreta analizirali iz perspektive klasicizirajuće retorike i latinštine a meni su se pokazale naročito korisnima: James Jerome Murphy, *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance* (Berkeley, CA: University of California Press, 1974); John W. O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome: Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521* (Durham, NC: Duke University Press,

Kad je riječ o stilu, Stojković istovremeno i nasljeđuje značajke srednjovjekovne *ars dictaminis* i prati suvremene kulturne tokove u oponašanju Ciceronova stila. Naime, povremena uporaba apstraktnih imenica poput fraze »*paruitas ingenioli mei*« (odl. 13) i pretjerana uporaba pridjeva u superlativu naročito primjetna u epitetima kojima se obraća publici, poput »*prestantissimi patres*«, »*gloriosissimi patres*«, »*clarissimi viri*« (*passim*, pisanih bilo s jednim bilo s dvama suglasnicima), intenziviranje riječi dodavanjem prefiksa pre- i per-, poput »*preclarus*«, »*permaximus*«, »*perceleber*«, prežitak su *ars dictaminis*. Nepravni govor ponekad uvodi veznikom »*quod*«, čime naginje srednjovjekovnoj sintaksi: »*Aristoteles ait quod <...> prima philosophia reperta est*« (odl. 10). No češće ga uvodi klasičnom konstrukcijom za izricanje nepravnog govora, akuzativom s infinitivom: »*ut alio in loco me dixisse memini*« (odl. 452). Konjunktiv u posljedičnim i namjernim rečenicama rabi sukladno klasičnim pravilima: »*Tanta <...> uis sapientie <...> insita esse dignoscitur, ut dominium nullum diu durare queat*« (odl. 52); »*ut fiat facilius*« (odl. 3). Na tragu Ciceronova stila u govorima, u emocijama nabijenim dijelovima, nerijetko rabi periodičnu rečenicu i stavlja glavni predikat na kraj poduljeg perioda držeći slušatelje u neizvjesnosti i iščekivanju dok konačno ne dovrši smisao rečenice, primjerice:

»*Labores asumptos, honores et triumphos magistrales prosecutos, demum et quam plures et particulares honores, et priuatas utilitates promotionesque admisas – id omne, inquam, atque totum – ego me uestre rei publice, uestre glorie, uestre consolationis et utilitatis, si tantum quicquam ad hec afferre possim, causa suscepisse confirmo.*« (odl. 18)

Predikat glavne rečenice dolazi na sam kraj (»*confirmo*«), a od kojeg ovisi konstrukcija akuzativa s infinitivom (»*me suscepisse*«) s cijelim nizom akuzativa izravnog objekta (»*labores asumptos, honores et triumphos magistrales prosecutos, plures et particulares honores, priuatas utilitates promotionesque admisas*«), koje svojim položajem na početku i kraju rečenice naglašava, a između kojih umeće i parentetsku rečenicu (»*id omne inquam atque totum*«) i protazu pogodbene rečenice (»*si tantum quicquam ad hec afferre possim*«).

1979); John Monfasani, »Humanism and Rhetoric«, u: Albert Rabil (ur.), *Renaissance Humanism*, vol. 3: *Foundations, Forms, and Legacy* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1988), pp. 171–235; Ronald Witt, »*In the Footsteps of the Ancients*»: *The Origins of Humanism from Lovato to Bruni* (Leiden: Brill, 2001); idem, *Italian Humanism and Medieval Rhetoric* (London: Routledge, 2001); Clémence Revest, »The Birth of the Humanist Movement at the Turn of the Fifteenth Century«, *Annales. Histoire, Sciences sociales* 68/3 (2013), pp. 425–456; eadem, »Naissance du cicéronianisme et émergence de l'humanisme comme culture dominante: réflexions pour une histoire de la rhétorique humaniste comme pratique sociale«, *Mélanges de l'École française de Rome - Moyen Âge* 125/1 (2013), pp. 219–257.

Govor dramtizira i drugim postupcima karakterističnima za Ciceronove govore. Inscenira sam čin javnog govora kazujući što će reći ili, češće, što će prešutjeti (»taceo«, odl. 16; »silentio pretereo«, odl. 12, 18). Često rabi počasni rimski, republikanski naslov za senatore »upisani oci« (»patres conscripti«), kojim se obraća dijelu svoje publike, tipično humanističkom afektacijom.

Ponavlja riječi ili fraze na početku uzastopnih rečenica (anafora):

»Taceo ceteros innumeros labores, insomnes noctes, graues uigilias ceteraque quibus studio dediti affici solent. Taceo, inquam, hec omnia et singula, in quibus scit Deus quod non mentior.« (odl. 16)

Niže riječi bez sastavnih veznika (asindeton), kao u prethodnome primjeru, i u, primjerice,

»<...> sed ipsa post diutinos labores, iniurias post calamitates, post peregrinationes longas et exilia, denique post carceres, aculeos, tormenta.« (odl. 5).

Riječi ili grupe riječi simetrično uređuje uparujući približne sinonime:

»non timor, non paor, non equidem uerecundia aut pudor, non denique tumor aut <...> arrogantia animi.« (odl. 5)

Niže riječi približno slična značenja stupnjujući ih od slabije prema snažnijoj kao u:

»<...> id omne, id totum ad huius nostre sacratissime urbis salutem, libertatem, laudem, honorem, gloriam, augmentum sit et profectum, et omnium ac singulorum uestrorum consolationem grato animo, prompta, libera et spontanea uoluntate, ut hactenus et semper ab ineunte feci etate, polliceor, defero simul ac offerro.« (odl. 41)

Pritom su *polliceor* i *defero* aluzija na Cicerona (*Manil.* 69), a *offero* Stojkovićev dodatak u kojem gradacija dostiže svoj vrhunac u glagolu koji se, između ostalog, rabio i u tehničkom značenju »prinijeti bogu/Bogu, posvetiti«. Primjeri se mogu nastaviti nizati.

Prijevod sam izradila vodeći računa o trima stvarima: 1. da se držim predloška i da u interpretativnom smislu budem što manje sugestivna; međutim, Stojkovićev je izraz ponekad nejasan i nerijetko perifrastičan, i ovdje se donosi jedno od mogućih razumijevanja njegove misli; 2. da pokušam prenijeti Stojkovićev stil i kad je verbozan; 3. da točno i što je sustavnije moguće prevedem stručne, filozofske termine.

Napomene uz latinsko izdanje i prijevod

Autoritativni citati i implicitne aluzije pisane su kurzivom, a citat unutar citata dodatno je označen navodnim znacima. Uz citate, i naslovi djela pisani su kurzivom.

Bilješke u podnožju latinskog teksta evidentiraju uređivačke zahvate u tekst (uglavnom je riječ o ispravkama morfološki netočnih oblika) ili ukazuju na moguće problematično mjesto, te upućuju na izvor na koji se Stojković poziva, eksplicitno ili implicitno. Kratice antičkih autora i djela navedene su prema *The Oxford Classical Dictionary*,¹⁸ a referencije su uređene prema preporukama *The Chicago Manual of Style*. Kratice srednjovjekovnih autora i djela nisu standardizirane, i koristim neke od mogućih, uvriježenih kratica. Kritička izdanja klasičnih autora su standardizirana, pa nisam precizirala koje izdanje rabim za verifikaciju Stojkovićevih citata; s druge strane, u slučaju kasnoantičkih i srednjovjekovnih autora i djela, precizirala sam koje izdanje koristim za verifikaciju citata, uz iznimku Tome Akvinskog, za čiju sam *Teološku sumu* koristila autoritativno izdanje *Leonina*.¹⁹ K tome, ako je riječ o latinskom prijevodu grčkog izvornika, u prvoj bilješci navodim prevoditelja za čiji je prijevod utvrđeno da ga Stojković rabi, primjerice Kalcidije za Platonova *Timeja* (*Timaeus*), Ivan Škot Eriugena za Dionizija Areopagita odnosno Pseudo-Dionizija kako struka danas naziva autora djela *O božanskim imenima* (*De divinis nominibus*) i *O nebeskoj hijerarhiji* (*De coelesti hierarchia*), William iz Moerbeke za Aristotelova djela, Gerard iz Cremone za Avicenin *Kanon* (*Liber canonis*), Leonardo Bruni za prijevod Demonstenova govora *Za Ktesifonta o vijencu* (*De corona*), i dr. Kad Stojković preuzima citat iz *Manipulus florum* navedeno je i mjesto iz toga florilegija,²⁰ i primarni izvor ili izvori koje je Toma iz Irske kompilirao. Nadalje, kada je Stojkovićev citat ponešto slobodniji, u skladu s tada uvriježenim praksama citiranja, ili kada u većoj mjeri manipulira primarnim izvorom, ili kada pak parafrazira veći komad teksta, ili naposljetku kada implicitno aludira na pojedinog autora, na izvornik sam uputila uz napomenu

¹⁸ *The Oxford Classical Dictionary*, 4. izd., Simon Hornblower, Anthony Spawforth, Esther Eidinow (ur.) (Oxford: OUP, 2012).

¹⁹ Thomas Aquinas, *Opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita*, sv. 4–12, *Summa theologiae* (Rim: Commissio Leonina, 1888–1906); to je izdanje dostupno i na mrežnoj poveznici <https://aquinas.cc/la/en/~ST.I>, pristupljeno 15. travnja 2024.

²⁰ Korišteni su već spomenuti *The Electronic Manipulus florum Project* (<https://manipulus-project.wlu.ca/index.html>, pristupljeno 15. travnja 2024.), i Thomas Hibernicus, *Flores doctorum* (Tarragona, 1851).

»usporedi« (lat. *confer* u kratici: cf.), i po potrebi sam dodala i tekst izvornika da ga čitatelji mogu usporediti sa Stojkovićevom intervencijom u izvornik, pri čemu sam poštovala grafiju i interpunkciju dotičnog izdanja. Bilješke u podnožju hrvatskoga prijevoda svode se na par osnovnih objašnjenja uz tekst.

Za prijevode biblijskih citata koristila sam *Bibliju* u izdanju Kršćanske sadašnjosti;²¹ uz prijevod *Biblije*, rabila sam i prijevod Aristotelove *Metafizike* Tomislava Ladana u mjeri u kojoj je bilo moguće preuzeti hrvatski prijevod grčkoga kritičkog izdanja za hrvatski prijevod latinskoga srednjovjekovnog prijevoda tada dostupnog grčkog izvornika;²² k tome, Ladanov sam prijevod mijenjala koliko je bilo nužno da se uklopi u Stojkovićev rečenični kontekst. Citate ostalih autora sam samostalno prevodila, konzultirajući pritom postojeće hrvatske i engleske prijevode dotičnih djela.²³

SIGLA²⁴

- \ / = umetak pisara između redaka
- \\ // = dodatak pisara na margini
- † † = tekst problematičan; tekst kvaran ili nejasan, ili prepisivač nesiguran u ispravno čitanje
- < > = tekst nedostaje
- <est> = tekst nedostaje, ali se dopunja nagađanjem urednika
- [-] = slova poništena precrtavanjem, nečitljiva
- [-est] = slova poništena precrtavanjem, čitljiva
- { } = urednik misli da riječ treba ukloniti

²¹ *Biblija*, Jure Kaštelan, Bonaventura Duda (ur.), Antun Sović, Silvije Grubišić, Filibert Gass, Ljudevit Rupčić (prev.) (Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1976), te mrežno izdanje *Biblije* Kršćanske sadašnjosti, dostupno na poveznici <https://biblija.ks.hr/>, pristupljeno 15. travnja 2024.

²² Aristotel, *Metafizika*, Tomislav Ladan (prev.) (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1992).

²³ Postojeći hrvatski prijevodi od strane Stojkovića češće citiranih autora su: Marko Tulije Ciceron, *O dužnostima*, Zvonimir Milanović (prev.) (Zagreb: Nova Akropola, 2006); Lucije Anej Seneka, *Filozofski spisi*, sv. 1, *O dobročinstvima; O blagosti; O smirenosti uma; O dokolici*, Tvrтко Milunović (prev.) (Zagreb: Demetra, 2018); Lucije Anej Seneka, *Moralna pisma Luciliju*, 2 sv., Tvrтко Milunović (prev.) (Zagreb: Demetra, 2013–2016); *Skladba svijeta: Platonov Timej*, Damir Barbarić (prev.) (Zagreb: Matica hrvatska, 2017).

²⁴ Za sigla vidi: Michelle P. Brown, *A Guide to Western Historical Scripts from Antiquity to 1600* (London: The British Library, 1990), pp. 5–8.

The Speech *You Will Be Honored* (*Erit tibi gloria*) by Ivan Stojković

Summary

John of Ragusa (*Iohannes Stoyci de Ragusio*; Dubrovnik, 1390/1395 – Lausanne, 1443), a Dominican, ecclesiastical politician, theologian, orator, and bibliophile, composed and likely delivered his Latin oration referred to by its opening words *Erit tibi gloria* (*You will be honored*) on October 18, 1424 in his native Dubrovnik. The autograph manuscript (A VI 35) is kept by the University Library Basel (Universitätsbibliothek Basel); the oration occupies ff. 224r–235r with in between 44 and 52 lines per folium written out in a script resembling the so-called *Gothica cursiva currens* (or the *cursiva recentior*). This publication offers a first complete Latin edition and a Croatian translation of John of Ragusa's oration in which he thanked Dubrovnik for its financial support for his studies abroad and expressed his praise of wisdom and of literary studies.

Keywords: John of Ragusa/ Iohannes Stoyci de Ragusio, *Erit tibi gloria/You will be honored*, Latin 15th-century oratory, a thanksgiving oration, an oration in praise of wisdom, Dubrovnik

